

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**Christophori Cellarii Compendium Antiquitatum
Romanorum**

Cellarius, Christoph

Halae Magdeburgicae, 1774

VD18 10161015

Sect. III. De Festis Diebus Sev Feriis.

urn:nbn:de:gbv:45:1-17085

SECT. III.

DE FESTIS DIEBUS SEV
FERIIS. q)

CAP. I.

DE DIVISIONE DIERVM
FESTORVM.

FESTI dies Romanis non vnius generis erant;
sed quidam *stati* & ad certum mensẽ cer-

G 3

tum-

mortui interpretes ac præcones: *designatores*, qui toti funebri pompæ præerant: *tibicines* ac *fidicines*, *vespas*, siue *vespillones*, pauperum cadauera tempore vespertino efferentes, aliosque sacerdotum ministros tacitus prætereo.

q) Statæ sollemnesque ceremoniæ principem in veteri Romano pontificio iure absoluunt partem. Ad ipsum *ius pontificiale*, & *ius religionis* & *ius ceremoniarum* vocatum, quod adinet, id ex Etruscorum disciplina Numma, harum rerum peritissimus, sumpsit: ex eo sacrorum ritus præscripsit & omnia, quæ ad numinum cultum pertinent, per octo libros rite digessit, secundum quos postea, vt LIVIVS *lib. I. cap. 32.* refert, Ancus Martius omnia disponenda curavit, tam quæ ad ipsos deos, quam eorum cultum totamque spectabant religionem. Eiusmodi sacrorum ritus, ne illi ex memoria hominum per longum temporis spatium discederent, quernis tabulis incisos fuisse, DIONYSIVS *Halicarnassensius lib. III. p. 178.* testatur. CVRTIVS INGHIRAMIVS seculo superiori *Etruscarum antiquitatum fragmenta* Florentiæ edidit, eaque pro veris antiqui pontificii iuris reliquiis harum rerum æstimatoribus obtrudere voluit; LEO VERO ALLATIVS satis fraudes INGHIRAMII ostendit, quod & GER. IO. VOSSIVS *de hist. latin. lib.*

tumque tempus adligati, certisque dedicati numinibus: alii *generales* erant, & quouis tempore poterant institui, variisque numinibus dedicari, prout res & status reipublicæ exigebat, r) vt lectisternium,

lib. I. cap. 9. fecit: adde BVRC. GOTTH. STRVVIVM synt. ant. Rom. cap. II. p. 190. vbi & antiquiores iuris pontificii commentatores, inter quos VARRO, IVL. CÆSAR, LABEO ANTISTIVS & FENESTELLA principes sunt, recitantur. Nonnulla veteris huius iuris pontificii vestigia apud SENECAM epist. CVIII. A. GELLIVM lib. I. cap. 12. lib. IV. cap. 6. LACTANTIUM de falsa religione lib. I. cap. 6. & MACROBIVM lib. III. saturnal. cap. 5. inueniuntur.

r) De feriis veterum Romanorum, præter antiquiores, FERRIVM, FLACCVM, IVLIVM, MODESTVM aliisque, commentati sunt: PETR. MORESTELLVS in *Alypio, sive de priscorum Roman. feriis*: SIBRANDVS TETARDVS SICCAMA in *præcidaneis ad fastos calendares Romanorum*, & RVDOLPH. HOSPINIANVS de *festis iudeorum & ethnicorum*. PAVLLVM MERVLAM, LIL. GREG. GYRALDVM, IO. LVD. RVELLIVM, BVRC. GOTTH. STRVVIVM aliosque tacitus prætereo. Feriæ eiusmodi erant vel *publicæ*, vel *priuatae*. Illæ diuidebantur I. in *statinas*, quæ ab vniuerso populo certis & constitutis diebus ac mensibus celebrabantur, prouti Agonalia, Carmentalia, Cerealia, Consualia, Lupercalia, Faunalia, Parilia, Floralia, Terminalia, Liberalia atque alia fuerunt: II. in *conceptiuas*, quæ singulis annis a magistratibus indici solebant, vt latinæ & sementinæ feriæ: paganalia ac compitalia: III. in *imperatiuas*, quæ noua ex causa constituebantur, ob bellum videlicet bene ac fortiter gestum, ob prodigia, aliasque ob rationes. Eam enim ob rem nouendialia indicta esse, apud LIVIVM *lib. I. cap. 31. habetur*, quoniam lapidibus pluuisse nuntiatum

nium, nouemdiale sacrum, supplicationes, ludi placando numini facti & similes. Ex statorum numero sunt: Faunalia, Lupercalia, Terminalia, Cerealia, Liberalia, Quinquatrus, Lauatio matris deum, Parilia, Floralia, Bonæ deæ sacrum, Consualia, Vulcanalia, Saturnalia, calendæ, feriæ latinæ, ver sacrum, ludi seculares.

CAP. II.

DE FERIIS GENERALIBVS ET
QVIDEM DE LECTISTERNIO.

§. I.

TANTA supersticio erat paganorum, ut cre-
de-

tum fuerit, cui ea, quæ *lib. XXXIV. cap. 45.* leguntur, addi possunt. Feriâs eiusmodi summa profuebantur reuerentia Romani, adeo, ut non solum ab omnibus operibus, præter ea, quæ ob necessitatem peragenda erant, abstinerent: omnem forenses strepitum, iudicia aliasque his similes actiones intermitterent, tabernasque clauderent; sed etiam lites, iurgia æqualemque læsionem differrent, id quod ex *VIRGILIO lib. I. georg. v. 268.* & *MACROBIO lib. I. saturnal. cap. 15.* discimus, quibus *IAC. GUTHERIVS de vet. iur. pontif. lib. III. cap. 14.* & *BRISSENIUS de form. p. 259.* adiungi debent. Ex hoc patet, eiusmodi cessationem a iure dicundo aliisque forensibus causis *iustitium* adpellatum fuisse. Vtebantur puris vestibus, ut *OVIDIUS lib. I. fast. v. 71.* docet: limina domuum ornabantur lauro, simulacrisque deorum flores adpendebantur, cuius rei *SENECAM epist. LXVIII.* testem habemus. Matutinis potissimum horis, postquam ab ædituo templa aperta fuerant, numina sua hymnis & precibus veteres coluisse, ex *ARNOBIO lib. VII. aduers. gent. p. 237.* & *SENECA epist. XCV.* discimus.

derent, placari deos epulis & lectisterniis posse, quibus ipsi dii, quasi ad cenam vel conuiuium, inuitarentur. s) Originem LIVIVS describit
lib.

s) Inter præcipua festa sollemnia veterum Romanorum locum obtinent *lectisternia*, quibus ad deorum simulacra puluinaria collocabantur, atque, stratis floribus ac frondibus virentibus ante numinum ædes, conuiuia ex victimis immolatis parabantur, ad quæ senatores patriiique cum sua familia, pueri ingenui & libertini ac virgines cum coronis ac lauris, thensis ac ferculis deorum procedere pacemque ab iis expetere solebant. Ad conuiuia hæc dii inuitabantur, ipsisque, quasi præsentibus, lecti sternebantur, qui non priuati, nec vsui communi destinati, sed singulares, hisque sollemnibus epulis speciatim consecrati fuerunt, vt aperte ARNOBIUS lib. VII. *aduers. gent.* p. 238. docet. Apud Græcos iam *lectisternia* in vsu fuisse, non solum ex VALERIO MAXIMO lib. II. cap. 10. sed etiam ex ATHENÆO & veteri scholiaste Pindari aliisque testimoniis patet, quæ ISAAC. CASAVBONVS *not. ad Suetonium, vit. Caf.* cap. LXXVI. p. 91. commemorat. Lecti ipsi nonnunquam in nummis conspiciuntur, qua de re VAL. CHIMENTELLVS *de honor. bisell.* cap. XXXI. 10. FOYVAILLANTIVS *fam. Rom. tom. I.* p. 292. & EZ. SPANHEMIVS *de vsu & præst. numism. tom. II.* p. 193. legi possunt. Ex LIVIO lib. V. cap. 10. lib. XXII. cap. 10. patet, ea lectisternia a quindecimuiris sacris faciundis in honorem Iouis, Iunonis, Neptuni, Mineræ, Martis, Veneris, Apollinis, Dianæ, Vulcani, Vestæ, Mercurii ac Cereris, hacque ratione in honorem deorum potissimum consentium celebrata fuisse. Meminit tamen lib. XXI. cap. 42. alius lectisternii, quod *Iuuenturi* paratum atque instructum fuit. Deabus sellas, vt diis lectos, positas esse, ex TACITO lib. XV. *anal. cap. 44.* cognosci potest. Vincii etiam, nisi flagitii grauitas id interdicebat, ex vinculis liberi dimittebantur.

lib. V. cap. 13. tristem hyemem grauis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit: libri Sibyllini ex senatus consulto aditi sunt. Diuumiri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in vrbe Roma facto, per dies octo Apollinem Latonamque & Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum, tribus, quam amplissime tum adparari poterat, stratis lectis placauere: priuatim quoque id sacrum celebratum est. Tota vrbe patentibus ianuis, promiscuoque usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim aduenas in hospitium ductos ferunt.

§. II.

Exempla plura postmodum apud LIVIUM occurrunt lib. VII. cap. 2. hoc & in sequenti anno pestilentia fuit, eo nihil dignum memoria actum, nisi quod pacis deum exposcenda causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. Et lib. XXI. cap. 61. ad expianda prodigia lectisternium dicitur adhibitum: lectisternium Cere, & supplicatio Fortu-

G 5

na

bantur, quod & apud alias gentes, iudæos nominatim, in sacris paschatis tempore usitatum fuisse, ex Matth. XXVII, 15. & Io. XVIII, 39. discimus, quæ consuetudo etiam apud Græcos pariter ac Romanos in festis sollemnioribus recepta erat. Lege: CORNEL. ADAMI obseru. sacr. p. 185. IAC. LECTIVM ad Modestinum de pœnis, tom. I. thes. iur. Rom. Euerb. Ottonis p. 145. SAM. PETITVM ad leges Atticas p. 38. IO. MEVRSIVM Græcia feriat. p. 164. IO. LAURENTIVM var. gentil. sacr. tom. VII. thes. ant. Græc. Gronovii p. 21. SCHMIDII, GODOFREDI, LYDII, TRILLERI aliorumque non mentionem facio, quos IO. CHRIST. WOLFIVS cur. phil. & crit. tom. I. p. 396. & IO. ALB. FABRICIVS bibliograph. antiquar. cap. X, §. 6. p. 314. recitant.

na in Algido, Romæ quoque lectisternium Iuventuti & supplicatio ad ædem Herculis indicta sunt. Addi possunt exempla ex lib. XXII. cap. 1. ex libris Sibyllinis Decembri iam moÿse in æde Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum & cum lectum senatores strauerunt & conuiuium publicum. TACITVS quoque lib. XV. cap. 44. hunc ritum sub Nerone obseruatum fuisse, testis est. t) Vide & FLORVM lib. I. cap. 7.

CAP. III.

DE NOVENDIALI SACRO.

§. I.

ORIGINEM tradit LIVIVS lib. I. cap. 31. Romanisque quoque sub rege Tullo Hostilio ab eodem prodigio, id est, quo lapidibus pluisse ferebatur, nouendiale sacrum publice susceptum est; seu voce caelesti, ex Albano monte missa, nam id quoque traditur; seu aruspicum monitu. Mansit certe solemne, ut, quandocunque idem prodigium nuntiaretur, ferie per nouem dies agerentur.

§. II.

t) Plura de lectisterniis exhibent: PHIL. A TURRE monument. vet. Antii p. 318. IAC. PHIL. TOMASINVS de donar. cap. IV. tom. XII. thes. ant. Rom. Grævii, p. 2149. IO. LOMEIERVS de lustrat. p. 28. 70. & 481. ALSTORPHIVS de lectis veterum p. 168. PHIL. LVD. HANNEKENIUS de cur. domest. Rom. tom. I. thes. ant. Rom. Sallengriani p. 1272. & IOS. LAVRENTIVS de prandio & cœn. veterum cap. XXI. Alios a SAM. PITISCO lex. ant. Rom. tom. I. p. 403. & IO. IARCKIO not. ad Schedium de diis German. p. 98. excitatos tacitus prætereo.

§. II.

Causa ergo, has ferias agendi, potissimum erat pluuiæ lapidum. Exempla existant apud LIVIUM lib. XXI. cap. 62. quod lapidibus pluisset in Piceno, nouendiale sacrum edictum, & lib. XXV. cap. 7. lib. XXIX. cap. 14.

CAP. IV.

DE SUPPLICATIONIBVS.

§. I.

DVPLICIS generis erant supplicationes: *tristes*, pro auertendis malis, quas nos dicimus *Bisstage*, & *letæ*, apud nos *Dankfeste*, quibus pro victoria aut republica conseruata gratiæ diis per unum aut plures dies agebantur, &, si solemniores essent, ad omnia puluinaria, hoc est, in omnibus templis, quorum pars erant puluinaria, deorum simulacra imponebantur.

§. II.

Prioris generis u) multa exempla sunt apud

L I-

u) Supplicationes triplicis sunt generis. Nonnullæ ob res præclare gestas institutæ fuerunt: aliæ pro felici & optato rerum gerendarum, inprimis armorum, successu decernebantur; cuius rei exempla apud LIVIUM lib. XIII. cap. 1. lib. XXXVII. cap. 47. lib. XXI. cap. 17. habemus, a quibus eæ differunt, quæ ad placandos deos atque auertendam illorum iram, per tristia prodigia nuntiatam, vel ob infelices res gestas factæ sunt; uti hæc omnia itidem ex LIVIO lib. X. cap. 23. lib. XXXVIII. cap. 36. lib. XL. cap. 54. lib. XXVII. cap. 23. discimus. Decernebantur a consulibus ex se-

natus

LIVIVM lib. X. cap. 23. eo anno prodigia multa fuerunt, quorum auerruncandorum causa, supplicationes in biduum senatus decreuit. Publice vinum ac thus sacrificiis praebitum, supplicatum iere frequentes viri feminaeque; lib. XXV. cap. 7. horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit, & lib. XLI. cap. 9. eorum prodigiorum causa consules maiores hostias immolarunt, & diem unum circa omnia puluinarum supplicatio fuit. Lib. XXVIII. cap. 11. exemplum supra in Vestalibus adductum fuit,

§. III.

Lætarum supplicationum exempla frequentiora sunt. LIVIVS lib. V. cap. 23. Romam ut nuntiatum est, Veios esse captos, quia tot annis varie ibi bellatum erat, multaeque clades acceptae; velut ex insperato immensum gaudium fuit. Et priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanorum matrum, grates diis agentium, erant. Senatus in quatrimum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Et lib. VIII. cap. 33. conueniens esse, propter Quinti Fabri victoriam, ciuitatem in lætitia, in supplicationibus ac gratulationibus esse. CICERO Catil. III. cap. 6. supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito meo decreta est; quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit, scilicet disiecta Catilinæ coniuratione. Aliam supplicationem meruit victis hostibus in Amano Ciliciæ monte, de qua COELIVS ad Ciceronem

natus consulto, erantque vel *uniuersales* ac omnibus diis communes; vel *particulares*, quæ singularis numinis propriae erant; ut EX LIVIO lib. XXXI. cap. 62. & TACITO lib. XV. *annal.* cap. 44. patet.

ronem lib. VIII. ep. II. CATO ad eundem lib. XV. ep. 5. §. 3. & 4. in qua ostendit, supplicationem eiusmodi vel triumpho præferendam esse, & maioris faciendam. Cæsari supplicationes ex bello Gallico decretæ sunt quindecim dierum, lib. II. de bello Gallic. cap. 35. & viginti dierum, lib. IV. cap. 38. §. 4. Plura exempla apud CICERONEM habes orat. III. cap. 10. ineunte. x)

C A P. V.

DE LVDIS PLACANDO NVMINI
FACTIS. y)

§. I.

CÆCITAS ethnicorum ex eo vel maxime cognosci

x) Eiusmodi supplicationes imperatoribus magis ad ostentationem, quam ad gratias iis referendas instituebantur. Non semper istæ cum triumpho coniunctæ erant. Facilius enim supplicationes quam triumphos victores obtinere potuerunt. Protrahebantur per plures dies, vt EX LIVIO lib. XXXVIII. cap. 44. patet, eorumque numerus, succedente tempore, mirum in modum crescebat, adeo, vt quum antea tres, postea, testibus CÆSARE de bell. Gall. lib. II. cap. 35. & DIONE CASSIO lib. XXIX. p. 94. viginti, quadraginta, immo sexaginta dies celebrauerint Romani, quod ex CÆSARE lib. IV. de bell. Gall. cap. 38. DIONE CASSIO lib. XLIII. p. 220. & lib. XL. p. 144. constat. Bello ciuili eiusmodi supplicationes non fiebant: conf. CAROL. SIGONIVS de ant. iure prouinc. lib. II. cap. 7. IAC. GYTHERIUS de vet. iur. pontific. lib. I. cap. 35. p. 71. PETR. TAFFINVS de anno secul. cap. XV. & SAM. PITISCVS not. ad Sueton. p. 47.

y) Ludi ipsi in publicos & priuatos possunt diuidi. Illi in deo-

gnosci potest, quod, quum deum colendum esse, & instante periculo placandum cognouerint, modum tamen diuini cultus adeo ignorarunt, vt ludis scenicis aliisque similibus ludicris placari deum, & ad mitiorem de hominibus sententiam perducı posse, crediderint.

§. II.

Eius absurdæ rei exempla habemus apud varios scriptores, vt apud CICERONEM *Catil. III. cap. 8.* quum tristia signa de cælo obseruasset, eorumque causas aruspices consulti responderent: *cædes atque incendia & legum interitum & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis ac imperii occasum adpropinquare, nisi dii immortales omni ratione placati suo numine prope fata ipsa flexissent.* Itaque ex illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res vlla, que ad placandum deos pertineret, prætermissa est. Originem huius ritus prodidit

LIVIVS

deorum: hi in magistratuum atque defunctorum honorem instituti sunt. Et, vtı omnes ad religionem ac sacra referebantur, quum numquam sine sacrificiis peragi solerent; ita publici inprimis ad deorum cultum varias ob causas pertinebant. Deos enim suos istis quasi demulcere, eosque ad benefaciendum inuitare, iratos placare, & salutem populi a numinibus expetere, sibi que plebis gratiam colligere voluerunt. Ludos scenicos ad iram diuinam auertendam ita institutos esse, LIVIVS *lib. VII. cap. 2.* testatur, cui TACITVS *lib. XIV. annal. cap. 23.* & CICERO *lib. II. de officiis cap. 17.* addendi sunt. Plura de hoc argumento exhibent: IAC. GVTHERIVS *de iure pontif. lib. III. cap. 18.* EVER. OTTO *de edil. colon. & municip. cap. XI.* alique, quos infra recitabo.

VIVS lib. VII. cap. 2. Quum dixisset, in pestilentia eius anni lectisternium fuisse factum, addit: quum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici noua res bellicoso populo, nam Circi modo spectaculum fuerat, inter alia celestis iræ placamina instituti dicuntur. Item tradit CENSORIVS de die natali cap. XII. Nisi grata, inquit, esset musica diis immortalibus, qui constant ex anima diuina profecto, ludi scenici placandorum deorum causa instituti non essent; nec tibicen omnibus supplicationibus in sacris adibus adhiberetur. Hæc vt intelligas, sciendum est, musicæ potissimum locum in theatro fuisse, ideoque comædias tragædiasque meretricie fuisse conscriptas, vt modulamini musices adcommodarentur. z) Quæ hoc loco tantum
com-

z) His a nostro auctore memoratis festis generalioribus addi debent:

I. *amburbium*, quo vrbs & pomerium, vbi insignis calamitas contigerat; scelus grate admissum erat; aut prodigium vrbi imminere videbatur, purgari solebant. Et quia hostia circa urbem ducebatur, expiationis hoc festum *amburbium*, teste VOPISCO vit. *Aureliani cap. XX. tom. II. script. hist. Aug. p. 462.* hostia vero ipsa *amburbialis*, vt FESTVS docet, dicta est. Huius *amburbii* mentionem faciunt: IULIVS ORSEQVENS de *prodigiis cap. 53.* APVLEIVS lib. III. *metam. p. 71.* & LVCANVS lib. I. *pharsal. v. 593.* conf. ADR. TVRNEBYM lib. XVIII. *aduers. cap. 17. p. 554.* IO. LOMEIERVM de *lustrat. cap. XXX. p. 358.* & CLAVD. SALMASIVM not. ad *memorat. Vopisci locum, p. 462.*

II. *ambarualia*, quibus agri Romani purgati sunt.
Et

commemorasse sufficiat, quum de ipsis ludis & variis eorundem generibus infra pluribus expofituri

Et quemadmodum *privati* a patre familias, teste TIBULLO *lib. II. eleg. I.* ita *publici*, de quibus hic fermo est, a fratribus arualibus mense Maio quotannis fieri solebant, ut agris fecunditas conciliaretur. Eorum apud VIRGILIVM *lib. I. georg. v. 345.* & APULIVM *lib. III. ab init.* fit mentio, qui ea *lustrale piacimentum* vocat, cui VOPISCVS *vit. Aurel. cap. XX.* & TIBULLVS *lib. II. eleg. I.* adiungendi sunt, ubi aperte amburbium ab ambarualibus distinguitur. Hoc contra SCALIGERVM *not. in Festum voce Antermini* obseruandum est, qui sacrificium amburbiale & ambaruale idem esse pronuntiauit; cui sententiæ etiam SERVIVS *comm. in Virgilio eclog. III. v. 77.* claris verbis contradicit.

III. *suouetaurilia*, siue *solitaurilia* erant sacrificia, quibus ex instituto Seruii Tullii per singulos quinque annos vrbs purgabatur, & quæ sue, oue & tauro peragi solebant: conf. LIVIVM *lib. I. cap. 44.* DIONYSIVM *Halicarnasseum lib. IV. p. 225.* FESTVM *voce solitaurilia*, & adde PAVLL. MANVTIVM *de ciuit. Rom. rom. I. thes. ant. Rom. GRÆVII p. 33.* IO. SAUBERTVM *de sacrific. cap. IV.* IAC. GVTHERIVM *de vet. iur. pontific. lib. IV. cap. 18.* & HENR. NORISIVM *diff. de votis decennialibus imperator. p. 76.* In fratrum arualium votis apud GRVTERTVM *inscrip. p. CXXI. num. I. solitaurilia maiora* commemorantur, de quibus IAC. GVTHERIVS *lib. IV. de iure pontif. cap. 18. p. 210.* consulendus est. Ista solitaurilia in toreumate expressa videbis apud IAC. SPONIVM *misc. erut. ant. p. 309.*

IV. *peruigilia*, quæ vel sacrorum, vel lætitiæ causa instituta sunt, ut ex TACITO *lib. II. hist. cap. 68. §. 2.* & SVETONIO *vit. Caligul. cap. LIV.* videmus. Illa, de quibus hic loquimur, erant tam publica, quam privata,

turi sumus. Nunc a generalibus feriis ad speciales
 progrediendum est.

C A P.

vata, & uti de his GALBÆ historia apud SVETONI-
 VM *viz. eius, cap. IV.* testatur; ita de illis, quæ pro-
 prie huc spectant, diserte idem scriptor *vit. Aug. cap.*
XCIV. agit ac significat, peruigilia eiusmodi non per
 totam noctem durasse. BEROALDVS hunc Suetoniũ
 locum falso explicat de incubatione, quæ ad priuata
 tantum sacra pertinebat, uti & recte quidem obserua-
 uit CASAVBONVS p. 285. ed. GRÆVII; in eo tamen
 a veritate discedit, quando in Apollinis æde incubatio-
 nem peractam esse, in dubium vocat. Eum enim in-
 ter numina fuisse, quæ ægrotis incubatoribus per
 somnia auxilium præstiterunt, probant non solum va-
 ria illius cognomina in inscriptionibus, quæ scientiam
 eius medicam produunt; sed etiam ea, quæ de Coo, ipsi
 consecrato, templo veteres referunt, in ara videli-
 cet, ibi posita, morbi medelas inscriptas fuisse,
 more incubantium, qui præscriptam a numinibus me-
 dicinam tabulis incidendam & posteris tradendam cu-
 rare solebant. Adde DIODORVM SICVLVM *biobth.*
hist. lib. V. p. 341. ex quo hæc omnia satis confirmari
 possunt.

V. *ieiunia.* Veteres pagani homines uti in vniuersum
 sibi persuaserunt, se ieiuniis, ad certum tempus insti-
 tutis, gratiam ac fauorem numinum sibi conciliare pos-
 se; ita speciatim Romani sollempne tale ieiunium in ho-
 norem Cereris ex libris Sibyllinis edixerunt, quemad-
 modum hoc ex LIVIO *lib. XXXVI. cap. 37.* cogno-
 scimus, cui CLEMENS *Alexandrinus protrept. p. 13.*
 atque ARNOBIUS *lib. V. p. 175.* adiungendi sunt;
 præter hos autem: GVIL. STVCKIUS *descript. sacrifici-*
ciorum gentil. p. 250. LVD. CÆL. RHODIGINVS *lib.*
XXVII. lect. ant. cap. 20. & SAM. PLTISCVS *lex.*
ant. Rom. rom. II. p. 304.

VI. *nudipedalia,* quo die festo nudis pedibus Roma-
 Cellar. *Antiquit.* H ni

CAP. VI.
DE FESTIS SPECIALIORIBVS ET
QVIDEM DE FERIIS LATINIS.

§. I.

ANTIQUVM sacrum erat, ab Albanis ad Romanos transmissum, quod quotannis monte Albano a quadraginta septem populis Latii Ioui Latiali, siue Latiari celebrabatur. Taurus Ioui communi nomine populorum immolatus. Quisque autem populus ad epulas singulare adferebat, quæ in illis feriis & in monte Albano instituebantur. Primum vnus dies erat; deinde additus alter, tertius itidemque quartus, quod ex *DIONYSIO Halicarnasseo lib. IV. p. 250.* constat, a) vbi ritum ipsum, &
lib.

incedere eoque iratos deos placare ac pro terra, ob solis ardorem arescente, pluuiam a numinibus impetrare volebant. Nonnulli ritum hunc a Iudæis deduxerunt; eos vero *ANTON. BYNÆVS de cakeis ebr. lib. II. cap. 4. §. 5.* refellit. Huius consuetudinis mentionem faciunt *TERTULLIANVS de ieiuniis cap. XVI. STATIVS lib. IX. Thebaid. v. 672.* aliique plures apud memoratum *BYNÆVM ac PITISCVM loco indicato p. 652.*

VII. Singularis etiam sollempnioris ritus clauis figendi, pestis tempore maxime vsitati, *LIVIUS lib. VII. cap. 3.* his verbis mentionem facit: *lex vetusta est priscis litteris verbisque scripta, ut qui prætor maximus sit, idibus Septembribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea ex parte, qua Mineruæ templum est. Eum clauum, quia raræ per ea tempora litteræ erant, notam numeri annorum fuisse, ferunt eoque Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum sit.*

a) Idem & confirmat *PLYTARCHVS, qui vit. Camill. p. 151.*

lib. VI. p. 366. vbi ampliationem descripsit : crebra mentio apud LIVIVM est lib. V. cap. 17. his verbis : *Latinas sacrumque in monte Albano rite non concepisse, & cap. 19. iam ludi Latinaeque instaurata erant, & lib. XXI. cap. 63. latinarum feriarum mora, & lib. XXII. cap. I. Latinis feriis actis, sacrificio in monte Albano perfecto, & lib. XXXII. cap. I. feriae Latinae pontificum decreto instauratae sunt.*

§. II.

Non habebant statum diem, sed poterant alio atque alio mense celebrari, quemadmodum invenimus mense Aprili actas apud LIVIVM lib. XLIV. cap. 19. Maio lib. XLI. cap. 16. Nouembri lib. XLV. cap. 3. Indefinitum ergo tempus erat, vnde LIVIVS lib. XLII. cap. 10. scribit : *consules Latinis feriis in primam quamque diem indictis, in provinciam abituros se denuntiarunt.* Vbi notes ex DIONIS CASSII lib. XLVI. consules non potuisse auspicato ex vrbe ad bellum & in provinciam abire, nisi prius feriis Latinis rite celebratis, quas si neglexissent, putat superstitione DIO CASSIVS, infeliciter bellum geri, quod sibi videtur exemplis observasse. b)

H 2

Nam

p. 151. *adiectus insuper Latinis dies vnus, inquit, vt quaternis diebus agerentur. Illarum tempore, quo publice quondam induciae inter Romanum populum Latinosque firmatae sunt, inchoari bellum, non decebat.*

b) De feriis, vbi ceremoniae quaedam in iis ob negligentiam intermissae erant, a pontificibus restauratis, LIVIVM lib. XXXII. cap. 1. lib. XXXVII. cap. 3. lib. XLI. cap. 16. de quadrigis vero, in Capitolio hoc tempore certantibus, ac de victore, absynthium bibente, PLINIVM lib. XXVII. cap. 7. deque praefectis vrbis, qui
vsque

Nam consules & omnes magistratus Romani interesse illis sacris in monte Albano debebant.

§. III.

An etiam Latiali Ioui ibidem sanguine humano litatum fuerit, quod videntur christiani scriptores paganis obiecisse, disputatum est in notis ad LACTANTIVM *lib. I. cap. 21. §. 3.* & MINVCI- VM FELICEM *cap. XXX. num. 4.*

CAP. VII.

DE SATVRNALIBVS.

§. I.

SATVRNI festum erat in memoriam seculi aurei

vsque ad magistratum, ferias has celebrantium, reditum in vrbe imperio fungebantur, IVL. CAPITOLINVM *vit. Antonini philos. cap. IV.* & TACITVM *lib. VI. annal. cap. II.* testes habemus. CASAVBONVS in memorato Capitolini loco pro: *præfectus feriarum latinarum*, legit: *præfectus vrbi feriarum latinarum*; eos vero magistratus *præfectos feriarum latinarum* dictos esse, docent duæ hæ inscriptiones apud GRVTERVM: altera p. CCCXIII. *num. 9.*

M. AVREL. VICTORI

C. V.

PRÆF. FERIAR.

LATIN. SACERDOTI.

DEL SOLIS.

altera p. CCCLVI. *num. I.*

M. ANTONI. ANTI. LVPI. PR.
PATRICI. AVGVRI. QVÆST. SODAL. TITI.
TRIB. MIL. LEG. II. ADIVTR. PIÆ FIDEL. XVIR.
STL. IVD. PRÆF. FER. LAT.

domini præbebant epulum, iisque ministrabant ipsi, & licentius pro lubitu agere, feruis erat permissum.

§. II.

Primum vno die celebratum fuit; deinde duobus, tribus, e) tandem septem diebus, f) in quibus tamen quinque dies vere festi erant. Vid. MACROBIUM *lib. I. saturn. cap. II.* Clamatum tum IO SATURNALIA, g) item BONA SATURNALIA. LIVIUS *lib. XXII. cap. I.* hæc habet: *postremo Decembriam mense ad adem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum, & conuiuium publicum, ac per urbem Saturnalia diem ac noctem clamatum, populusque eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus.* CICERO *Catil. orat. III. cap. 4.* dicit: *Lentulo & aliis Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placuisse: Cethego nimium id longum visum.* Licentiam seruorum, testatur etiam PLINIVS

- e) Quis quartum addiderit diem, incertum est. Quintum adiecisse Caligulam, SVETONIVS *vit. eius cap. XVII.* & DIO CASSIVS *lib. LIX. p. 644.* testantur; conf. SAM. PITISCVM *not. ad Suetonium p. 541.*
 f) Septem saturnalium dies expressis his verbis nominat MARTIALIS *lib. XIV. epigr. 72. v. 2. p. 756.*

Saturni septem venerat ante dies.

Ipsa saturnalia quinque absoluta sunt diebus; reliqui vero duo dies festiuitatibus atque omnis generis lætitiis destinati erant; conf. IVST. LIPSIVS *lib. I. saturn. cap. 3. & 4. tom. III. operum p. 879.*

- g) De hoc adclamandi genere vide MARTIALEM *lib. XI. epigr. 2.* & adde BARN. BRISSONIVM *de formul. lib. VIII. p. 720.* IVSTVM LIPSIVM *libro memorato p. 876.* & FRANC. BERNHARDIN. FERRARIVM *de adclamat. vet. lib. VII. cap. 16.*

NIVS, non Romæ modo, sed in villis etiam fuisse, lib. II. ep. 17. §. 24. in hanc ego diatam, inquit, quum me recipio, abesse mihi etiam a villa mea videor, magnamque eius voluptatem præcipue Saturnalibus capio, quum reliqua pars tecti licentia dierum festisque clamoribus personat. Nam nec ipse meorum lusibus, nec illi studiis meis obstrepunt. Munera etiam mittebantur inter ingenuos his festis diebus. h)

§. III.

Idem PLINIUS lib. IV. ep. 9. Bassum principi dixisse, ait, sola se munuscula duntaxat natali suo, aut saturnalibus accepisse, & plerisque misisse. Adde MARTIALEM lib. IV. epigr. 88:

H 4

Nulla

h) Inter alia dono dederunt cereos atque sigillaria. Illis significabant, Saturnum luminibus colendum esse, per quem ex tenebrosa & obscura vita ad lucem quasi pervenissent. Hæc, siue sigillaria, parva simulacra erant, atque ex ære, argento & auro, aut alia materia confari & pueris imprimis donari solebant: vide SVETONIVM vit. Claud. cap. V. MARTIALEM lib. XIV. epigr. 178. p. 779. SPARTIANVM vit. Caracall. cap. I. & vit. Adrian. cap. XVII. MACROBIVM lib. I. saturnal. cap. 10. ex recentioribus autem MARTIN. LIPENIVM de strenis cap. II. THOM. GATAKERVM not. in Antonin. cap. VII. §. 3. p. 207. IACOB. CVIACIVM lib. XI. obseruat. cap. 30. CASPAR. GEVARTIVM not. ad Statium lib. I. sil. 6. v. 17. p. 67. ed. VEENHUSENIÏ: PHILIPP. BEROALDVM, LEVINVM TORRENTIVM & SAM. PITISCVM not. in Suetonium vit. Claud. cap. V. p. 641. ADR. TURNERIVM lib. II. aduers. cap. 2. p. 36. & lib. XXIII. cap. 28. p. 797. Hinc & ille locus, ubi eiusmodi puerilia dona exponebantur, Romæ sigillariorum habuit nomen.

Nulla remisisti paruo pro munere dona

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Scholæ etiam cessabant i) iis diebus, ad quod idem
 PLINIUS lib. VIII. ep. 7. adludit: *tu in scholam re-
 vocas, ego adhuc saturnalia extendo, & MARTIA-
 LIS lib. V. epigr. 84.*

CAP. VIII.

DE LIBERALIBVS.

MEMINIT horum CICERO lib. XII. ep. 25.
 quæ incipit: *Liberalibus litteras accepi tuas.*
 Erat autem Libero, id est, Baccho, sacer dies k)
 XVI.

i) Differebantur etiam senatorum conuentus ac iudicia,
 omnisque cessabat strepitus forensis, id quod ex SVE-
 TONIO vit. Aug. cap. XXXII. §. 9. SENECA epist.
 XVIII. tom. II. operum p. 65. & MARTIALI lib. VII.
 epigr. 27. patet. De saturnalibus lege FRID. RAPOL-
 DVM not. ad Horatium p. 318. IVSTVM LIPSIUM
 lib. I. saturnal. sermon. cap. 2. tom. III. operum p. 873.
 seq. IOH. BAPT. CASALIVM de urb. & imper. Rom.
 splendore part. II. cap. 5. aliosque, a SAM. PITISCO
 lexic. ant. Roman. tom. III. p. 339. memoratos.

k) *Liberalia* ad impetrandum vberiore vini prouentum
 a Baccho die XVI. calendar. April. ita instituta sunt, vt
 matronæ decrepitæ ac senes, hedera coronatæ, in
 omnibus vrbs partibus cum foculo ac placentis, ex
 lacte, sesamo ac melle, cuius Bacchus inuentor habe-
 batur, federent: transeuntes ad liba eiusmodi emenda
 adhortarentur, & pro emtoribus, libi parte foculo
 imposita, sacrificarent. Lege VARRONEM lib. V.
 p. 46. FESTVM voce *Liberalia* p. 305. & inprimis
 OVIDIVM lib. III. fastor. v. 766. ex quo & patet, eo
 tem-

XVI. cal. April. quemadmodum OVIDIVS *lib. IV fast. v. 713.* canit:

tertia post idus lux est celeberrima Baccho.

CAP. IX.

DE QVINQVATRIBVS.

§. I.

QVINQVATRIBVS 1) secundum Varronem duplices erant, maiores XIV. calend. April. & H 5 mi-

tempore pueros, posita prætexta, togam fumere solitos fuisse: conf. RVDOLPH. HOSPINIANNVM *de festis Iud. & ethnic. p. 128.* & BVRC. GOTTH. STRVVIVM *synt. ant. Rom. cap. IX. p. 419.* Bacchanalia, quæ fuscus TACITVS *lib. XI. cap. 31.* describit, eidem quidem numini destinata, a Liberalibus vero distincta fuerunt. Celebrabantur noctu, quumque in illis nimia committerentur stupra ac flagitia, a senatu prohibita sunt, vt LEVIVS *lib. XVII. cap. 18.* habet; præter quem legas FLAV. BLONDVM *Rom. triumph. p. 37.* & 10. NICOLAI *de ritu Bacchanal. tom. VII. thes. ant. Græc. Gronovii, p. 173.* HERRENSCHMIDII, KRANEWITTERI, MANITII aliorumque de hoc argumento commentationes silentio prætereo.

1) *Quinquatria* a Græcis scriptoribus, nominatim DIONYSIO *Halicarnassæo* & ATHENÆO, *panathenæa* vocantur, quoniam Græcorum panathenæa cum hoc festo vnum idemque sunt. Nomen nacta sunt aut a numero dierum, iis destinatum; aut ab ipso tempore, quoniam post quintum id. Mart. celebrari solebant. Consulas VARRONEM *de lat. lingu. lib. V. p. 33.* & OVIDIVM *lib. III. fastor. v. 890.* Epulum Mineræ in veteri Romano calendario ad mensẽ Septembrem transfertur. Palladi in Auentino monte XIV. dies cal. Iulii sacer fuit. Lege OVIDIVM *lib. VI. fastor. v. 727.*

minores idibus Iunii. De maioribus sic scribit
OVIDIVS *fast. lib. III. v. 809*:

*Vna dies media est & fiunt sacra Minerue,
Nominaque a iunctis quinque diebus habent.*

Pluribus diebus enim agebantur, quod Augustus
epistola ad Tiberium apud SVETONIVM *cap. LXXI.* testatur, quando scribit: *non quinquatrus
satis iucunde egimus. m)* Lusimus enim per omnes
dies, forumque aleatorium calsecimus. Et quia
Minerue sacrae erant, scholis etiam ferias adfere-
bant & magistris donaria, quae *minerualia n)* vo-
cabantur. HORATIVS *lib. II. epist. 2. v. 197.* canit:

*Ac potius puer ut festis Quinquatribus olim,
Exiguo gratoque fruaris tempore raptim.*

OVIDIVS *lib. III. fast. v. 829*:

*Nec vos turba feri censu fraudata magistri
Spernite: Discipulos attrahit illa novos.*

§. II.

Quae ut intelligantur, cum primis consuli TER-
VLLIANVS potest de idololatr. *cap. X.* qui etiam
hoc festum *Minerualia* dixit. CICERO quoque
quin-

m) Pueris in primis sumuam adferebant laetitiam, quod
HORATIVS *lib. II. epist. 2. v. 197. p. 655.* innuit, &
SYMMACHVS *lib. V. epist. 83. p. 341.* istud festum
pueriles vocat *ferias.*

n) *Minerualia* ista a mercede, quam praecipitores idibus
per singulos menses accipiebant, diuersa erant, atque
in munusculis constabant, quae discipuli primo suo ad
magistrum ingressu offerre solebant: conf. ANGEL.
POLITIANVM *miscell. cap. XXI. p. 243.* GER. IO.
VOSSIVM *etymol. voc. minerual. tom. I. oper. p. 373.*
& IO. CHRIST. SAGITTARIVM *otio Ienens. diss. IX.*
cap. 5. §. 3. p. 251.

quinguatruum mentionem habet *lib. II. ep. 12. ad famul. Sollicitus ergo de rebus urbanis, ita tumultuose conciones, ita molestæ Quinguatrus adferebantur. Hæc de maioribus.*

Minorum, vel minuscutorum explicationem habet *OVIDIUS lib. VI. fast. v. 693. seq.*

Hæc ubi perdocuit, superest mihi discere, dixi,

Cur sit quinguatrus illa vocata dies.

Martius, inquit, agit tali mea nomina festa

Estque sub inuentis hæc quoque turba meis.

CAP. X.

DE CONSVALIBVS.

CONSVALIA quasi Neptunalia sunt festa, Neptuno equestri sacra XII. cal. Septembr. Originem docet *LIVIVS lib. I. cap. 9. Romulus ludos ex industria parat Neptuno equestri sollemnes: consualia vocat. Adde, quæ ad Eutrop. lib. I. cap. I. notauimus. Plura de iis Varro lib. V. de lat. lingu. DIONYSIVS Halicarnass. lib. I. p. 26. & lib. II. p. 100.*

CAP. XI.

DE CEREALIBVS.

§. I.

CEREALIA, id est, Cereris sacra a solis feminis peracta V. idus Aprilis. De his *CICERO pro Balbo cap. XXIV: sacra Cereris summa maiores nostri religione confici ceremoniaque voluerunt, qua,*

que, quum essent adsumta de Græcia, & per Græcos semper curata sunt sacerdotes, & Græca omnia nominata.

§. II.

Lugentibus non licebat interesse, o) vt scribit LIVIVS lib. XXII. cap. 56: totam urbem opplevit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit, quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat.

CAP. XII.

DE CALENDIS.

§. I.

OMNES calendæ erant Iunoni sacratæ. Sic OVIDIVS lib. I. fast. v. 55:

*Indicat Ausonias Iunonis cura calendas,
Idibus alba Ioui grandior agna cadit.
Nonarum tutela deo caret, cet.*

Martiæ autem calendæ speciatim Marti quoque sacra-

o) Celebrabantur noctu, & sacerdotes, faces manibus tenentes & discurrentes, more fanaticorum, sacra in Cereris, ob inuentam Proserpinam, honorem peragebant. Ideoque etiam faces adhibitæ sunt, quia Cererem filiam suam iis quæsuissæ perhibebant fabularum scriptores. Impios sceleratosque per præconem, qui præclamabat, retentos & amotos; adpropinquantes vero, vbi non initiati erant, capite punitos esse, LIVIVS lib. XXXI. cap. 14. aliique testantur. Ab his cerealibus alii Cereris ludi, XIII. cal. Maii habiti & ab OVIDIO lib. III. fastor. v. 677. descripti, diuersi erant: conf. RVD. HOSPINIIVS de festis Iudæor. & ethnic. p. 148.

crabantur a matronis, quia iis credebatur prælium, inter Romanos & Sabinos intra urbem factum, intercurfu Sabinarum diremtum esse.

§. II.

Munera feminæ mittebant, etiam fertis præbebant epulum, p) vt viri Saturnalibus, quod ex SOLINI cap. I. constat, etiam ex TIBULLI lib. III.

p) Vid. supra cap. VII. not. h) Ista Calendæ omnium celebratissimæ fuere, quum iis noui anni auspiciu fieret, & comitia initium suum haberent, hæcque consuetudo vsque ad bella Punica obseruata est, post quæ calendis Ianuariis ea incipi solebant. Vti Calendæ in Iunonis; ita Idus in Iouis tutela erant; Nonæ vero nulli numinum speciatim consecratæ fuerant, quod OVIDIUS lib. I. *fastor.* v. 55. habet. De ipsa nominis ratione VARRO lib. V. *de lat. lingu.* p. 35. & MACROBIUS lib. I. *saturnal. cap.* 14. legendi sunt. Calendæ Ianuariæ pari festiuitate celebratæ sunt. Quisque in iis nouam suam inchoabat opus, & amici sibi inuicem fausta quæuis precabantur, ac munera, *strenarum* nomine adpellata, mittebant, de quibus præter veteres, AVSONIVM, SYMMACHVM, MARTIALEM aliosque, DION. PETAVIVS not. *ad Iuliani misopogon.* p. 306. PHILIPPVS HORSTIVS *schediasm. de strenis votisque Ianuariis*: IAC. SPONIVS *diff. de strenar. origine tom. IX. thes. ant. Græc.* GRONOVII p. 205. MARTIN. LIPENIVS *hist. strenarum ciuiliu & ecclesiast.* THEODOR. MARCILIVS *hist. strenarum agunt.* HIERON. BOSSII, RENATI IOSEPHI TVRNEMINE ac reliquorum, a IO. ALB. FABRICIO *bibliogr. antiquar.* p. 330. memoratorum, non mentionem facio. De muneribus, quæ imperatoribus oblata sunt, IO. FRISTANVS *tom. II. hist. imperat.* p. 643. & IAC. GOTHOFREDVS *comm. ad codic. Theodos.* tom. II. p. 439. videndi sunt.

III. eleg. I. in principio & MARTIAL. lib. X. ep.
24. v. 3.

CAP. XIII.

DE VULCANALIBVS.

VULCANI sacra X. cal. Sept. in veruſto calenda-
rio Romano notantur. q) Nocturni ignis in
iis

q) Inſcriptio apud GRVTERVVM p. LXI. num. 3. docet,
populum hoc feſto animalia in ignem conieciffe, eo
præſertim fine, vt incendia ab vrbe auerterentur. Eru-
ditos eo tempore lucubrare cœpiſſe, confirmat PLINII
locus, a noſtro auctore excitatus, quem egregie illu-
ſtrauit MARC. ANTON. MVRETVS var. lect. lib.
XVIII. cap. 13. cuius verba merito heic deſcribam:
*erat in conſuetudine poſitum, vt de menſe Auguſto Vulca-
nalibus lucubrare inciperent; ſed id tantum d'ῶριώτερος
ἄρα plerique faciebant, eodem plane modo, quo calen-
dis Ianuarii ſuas quiſque artes modice attingebat, auſpi-
candi cauſſa. Ita Plinius iunior de auunculo ſuo: lucu-
brare, a Vulcanalibus incipiebat, non auſpican-
di cauſſa, ſed ſtudenti. Negat eum ita feciſſe, vt cete-
ri ſolebant, qui tunc dicis tantum cauſſa incipiebant lucu-
brare ac deinde id differebant ad finem autumnii. Hæc
lucubratio, cuius eruditi apud Romanos Vulcanalibus,
id eſt, X. calend. Septembris auſpiciam faciebant, ma-
tutina fuit, quod ex eodem Plinii loco adparet, vbi
verba ſtatim a nocte multa, non ſolum tempus vltra no-
ctis medium ſignificant, ſed etiam veſpertinaſ horas
plane excludunt. Veterum Romanorum induſtriam
plane ſingularem fuiſſe, vel ex eo conſtat, quod, vt
PLINIUS de auunculo ſuo ſcribit, ſtatim prima & ſe-
cunda poſt mediam noctem hora animum litterarum
ſtudiis conſecrauerint. Aeſtiuis menſibus, ante Vulca-
nalia videlicet, Romanos itidem noctis horas ſcientia-
rum*

iis usus erat, & antelucanam hoc tempore lucubrationem inchoabant, quamquam auspicandi causa tantum plerique, utpote omittentes eam postea ad finem fere autumnii. Quo respicit **PLINIVS** *lib. III. ep. 5. §. 8.*

CAP. XIV.

DE PARILIBVS.

§. I.

PARILIA XI. cal. Maii, qui natalis credebatur urbis Romæ esse, r) celebrabantur, a pariendo

rum culturæ dedisse, testis est, præter **CICERONEM**, **LVCRETIVS** *lib. I. v. 141.* Alia, quæ huc spectant, diligenter persequutus est auctor noster *diff. de vigiliis & lucubrationibus veterum*, in eiusdem *differtat. academ.* a venerando patre in lucem emissis, p. 403. seq.

r) **NICOL. HEINSIVS** *not. ad Ovidium lib. IV. fastor. v. 721.* alique obseruant, in plurimis antiquis libris, manu exaratis, *parilia* legi. Nonnulli IX. cal. Mai. alii X. huius mensis die Romæ urbis iacta fundamenta fuisse, contendunt; plurimi tamen & ex veteribus XI. nominant diem. Ab istis parilibus, siue a die natali Romæ etiam anni urbis huius numerabantur, ut **CENSORIVS** *de die natal. cap. XVII.* refert, dum & *quidem*, inquit, *ex parilibus, unde anni urbis numerantur*: adde **OVIDIVM** *lib. XIV. metam. v. 18.* **PROPERTIVM** *lib. IV. eleg. 4.* atque alios multos. Pro undecimo die etiam **PLVTARCHVS** *vit. Romul. p. 23.* pugnat. Varii ritus a pastoribus præcipue in isto festo obseruabantur. Purgabant isti ouilia sua: sollempni ritu lustrabant oues: populus in vrbe expiabatur suffimento, quod ex sanguine equino: cineribus vitulorum, ex vteris matrum excisorum & a vestalibus virginibus

in

do dicta, quia illo tempore omnia noua terra proferat atque pariat. Inde *Parilitium* dicitur *sidus Hyadum*, vt *PLINIUS* notat *lib. XVIII. cap. 26.* vel potius maxima illius stella *oculus tauri.*

§. II.

CICERO festi huius diei sæpe meminit *lib. II. ad Atticum epist. 8. lib. IV. ep. 9. lib. XIV. ep. 14.* & eundem natalem urbis esse, testatur *lib. II. de diuin. cap. 47.* & *PLINIUS lib. XVIII. cap. 26.*

§. III.

Quidam scribunt *Palilia*, quasi *Pales* pastorum dea nomen dederit, vt *OVIDIUS IV. fast. v. 721.* canit:

Nox abiit oriturque aurora. Palilia poscor.

Non poscor frustra, si fauet alma Pales.

Alma Pales, faueas pastoria sacra canenti.

CAP.

in *fordicidiis*, vti adpellabantur, antea combustorum, atque ex stipulis fabalibus componi & prunis ardentibus imponi solebat. Pali deæ lacte, sapa ac milio sacra persoluebant; iis vero omnibus finitis & precibus fuis, acerui, ex congesto fæno aut collectis stipulis facti, accendebantur, quos, vt corpora sua expiarent, transilire solebant, vt hæc omnia fuisse *OVIDIUS lib. IV. fastor. v. 629. seq.* describit, cui addantur: *GVIL. STVCKIUS antiqu. conuiual. lib. I. cap. 16. WOLFG. LAZIVS comm. reipubl. Rom. lib. XI. cap. 2. IO. LOMEIERVS de lustrat. cap. XXIX. IS. CASAVBONVS not. in Persium p. 115. SAM. PITISCVS not. ad Sueton. p. 539.* Inter alios post bellum Hispaniense Iulio Cæsari decretos honores & hic fuit, quod Palilibus sacra fierent ob nuntium de victoria eius tempore isto sub vesperam adlatum, vt *DIO CASSIVS lib. XLIV. p. 234.* refert. Sic & iste dies, quo Caligula imperii auspiciam fecit, *paliliorum* nomen habuit, vt *SVETONIVS vit. eius cap. XVI.* obseruat.

CAP. XV.

DE FAUNALIBVS.

§. I.

Hoc etiam inter rustica festa referendum, idibus Februarii quotannis celebrandum, de quo OVIDIVS *lib. II. fast. v. 193:*

Idibus adgressis fumant altaria Fauni

Hic, vbi discretas insula rumpit aquas.

id est, in insula Tiberina, siue sacra, vbi facellum & ara Fauni fuit.

§. II.

Alias Fauni sollempnitas erat mense Decembri, de qua HORATIVS *lib. III. od. 18. v. 10:*

Quum tibi nona redeunt Decembres,

Festus in pratis vacat otioso

Cum boue pagus.

CAP. XVI.

DE LVPERCALIBVS.

LVPERCALIA Pani sacra erant XV. cal. Martii. Ritum eorum supra iam descripsimus in lupercis, Panis sacerdotibus. Lege præter LIVIVM, ibi citatum, etiam PLVTARCHVM *in Romulo* p. 31. & OVIDIVM *fast. lib. II. v. 267.*

CAP. XVII.

DE TERMINALIBVS.

TERMINVM etiam Romani pro deo colebant, in cuius tutela essent termini agrorum, vt *Cellar. Antiquit.*

I

FESTVS

FESTVS POMPEIUS ait. s) De numine eo etiam FLORVS consulatur *lib. I. cap. 7.* Hinc Terminalia instituit Numa Pompilius, vt DIONYSIVS *Halicarnassens lib. II. p. 133.* refert, quæ VIII. cal. Martii magna rusticorum sollempnitate celebrabantur: conf. OVIDIVS *fastor. lib. II. v. 655.*

CAP. XVIII.

DE LAVATIONE MATRIS DEVM.

§. I.

MATER magna, siue deüm, credebatur Saturni coniux, Iouis mater, fuisse, cuius antiquum simulacrum Romani, oraculo, vt ferunt, moniti, Pessinunte, Phrygiæ vrbe, aduexerunt, summaque coluerunt religione.

§. II.

s) Veteres plurimum numinum cultores diuina ueneratione etiam Terminos deos, qui a Vialibus differunt, sunt prosequuti. Eorum religio iam a Numa, vt DIONYSIVS *Halicarnassens lib. II. p. 153.* tradit, est instituta. Illorum faciem mox vt barbaram; corpus vero vt inuersam pyramidem effingebant: mox solos lapides quadratos, oleo vinctos ac floribus coronatos, tanquam simulacra, habebant. Festum eorum magna rusticorum sollempnitate celebrabatur; eo tamen discrimine, vt antiquissimis temporibus deo huic nulla animalia sacrificarent; quæ consuetudo vero sequenti tempore immutata fuit. Conf. DIONYSIVM *Halicarnassens loco memorato*, PLVTARCHVM *vit. Num. p. 70.* OVIDIVM *lib. II. fastor. v. 641. seq.* & ex recentioribus IAC. SPONIVM *miscell. erud. antiqu. p. 42.* VB. GOLZIVM *numm. Aug. p. 23.* THOM. DEMPSTERVM *paralip. ad Rosinum lib. IV. cap. 7.* EVERH. OTTONEM *de iurela viar. publicar. p. 31. seq.*

§. II.

Id simulacrum quotannis in amniculo Almone lauandum erat, t) qui dies etiam in festis

I 2

t) Festi huius in vetusto calendario, mense Maio, post quinquatria, ut ex HEERWARTO, PETAVIO & LAMBECCIO, EZ. SPANHEMIVS not. in *Callimachi lauacr. Pallad.* p. 526. obseruat, fit mentio. Ad VI. enim *cal. April.* existat vocabulum: LAVATIO, quo factis tempus huius festi designatur. Acceperunt Romani ritum, Cybeles tam simulacrum, quam carpentum lavandi, a Phrygiis, uti hoc ex ARRIANO *tactic.* p. 75. comprobari potest, qui ceremoniam hanc Phrygiam fuisse, aperte confirmat. Fiebat lauatio ipsa in fluuio Almone, qui non procul ab vrbe Tiberi miscebatur, ut ex hoc AMMIANI MARCELLINI testimonio *lib. XXXIII. cap. 3.* constat: *ad diem VI. calend. quo Romæ matri deorum pompa celebrantur annales & carpentum, quo vehitur simulacrum. Almonis undis abluj, perhibetur.* Reliqua silentio prætermitto, quæ de hac lauatione obseruarunt: IVST. LIPSIVS *epist. miscell. LXXV. IO. LOMEIERVS de lustrat. cap. XXVI. VALESIVS not. in Ammiani Marcellini loc. memorat. CASP. BARTHIVS not. ad Claud. de bello Gildon. v. 120. & EZECH. SPANHEMIVS not. ad Callimach. p. 527. Ut Cybele, ita & Venus eodem mense Romæ pari ratione lota est, quemadmodum ex FLVTARCHO *vit. Num. p. 72. & ex his OVIDII lib. IV. fast. v. 135. versibus* constat:*

Aurea marmoreo redimicula tollite collo,

Demite diuitias, tota lauanda dea est.

In causas ritus huius, qui tam apud Græcos, quam Romanos, notissimus fuit, inquit summa diligentia EZECH. SPANHEMIVS loco excitato, existimatque, eum ea ex ratione adhibitum esse, quoniam simulacra in templis pariter, ac priuatarum ædium vestibulis per puluerem, aues aliasque causas inquinata ac polluta fuis-

stis habebatur. OVIDIUS lib. IV. fast. v. 337.
canit:

*Est locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo,
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
Almonis dominam sacraque lauit aquis.*

Et SILIUS Ital. lib. IIX. v. 364.

tepidoque fouent Almonē Cybelem.

Vbi LVCANI quoque testimonium in notis ex
libro II. v. 600. adiecimus.

CAP. XIX.

DE FLORALIBVS.

PVDENDAM horum originem, postmodum fa-
bulæ velamine tectam, eleganter descripsit
LACTANTIUS lib. I. cap. 10. §. 6. & 7. Deam
autem finxerunt esse, quæ floribus præsit, vnde
ludi eius primum IV. cal. Maii celebrati ac deinde
in

fuissent, quam ob rem & factum esset, vt parua signa
aliaque donaria, simulacris nominum adfixa, lauaf-
sent. His addit, supplices, quibus asylum simulacra
præbebant, ea contrectare solitos fuisse, veteresque cre-
didisse, quod ipsa numina eiusmodi lauacris recrearen-
tur ac delectarentur. Quæ rationes ita comparatæ qui-
dem sunt, vt aliquid ad hanc, lauandi Cybelem, con-
suetudinem contribuiffe videantur; iis vero totam
rem confici, vel ex eo mihi persuadere non possum,
quod positis his causis, Romani omnia fere deorum
suorum simulacra lauare debuissent; quod tamen eos
fecisse, nullibi legimus. Occulta quædam sine dubio
in Cybeles ac Veneris cultu fuit ratio, quæ plurimum
numinum cultores, vt festum hunc diem instituerent,
excitauit atque adduxit.

in ipsum Maium translati sunt: u) OVIDIVS
fast. lib. V. v. 195.

13

CAP.

u) Auctorem nostrum, ut videtur, sefellit BORRICHIVS, qui *antiqu. urb. fac. cap. VII. §. 6.* ex adducto OVIDII effato probare voluit, festum hoc primum mense Aprili celebratum, postea vero in Maium translatum esse. Poeta ne verbo quidem huius rei mentionem facit, ut ex his ipsis versibus *lib. V. fast. v. 183.* ad quos provocavit, cognosci potest:

Mater, ades, florum ludis celebranda iocosis:

Distuleram partes mense priore tuas.

Incipis Aprili: transis in tempora Maii.

Alter te fugiens, quum venit alter, habet.

Quum tua sint cedantque tibi consinia mensum,

Comuenit in laudes ille, vel iste tuas.

Poeta initium illorum mensi Aprili ac finem Maio assignat; inde vero nullo modo sequitur, ferias has ex vno in alterum translatas esse mensem. Sic & FAM. NARDINVS *Rom. vet. lib. IV. cap. 3. & 7.* erravit, quando statuit, festa Floræ duplicia fuisse, quum alterum mense Aprili, alterum vero mense Maio celebratum sit. Illud festum in theatro vici patricii habitum fuisse, credit, quo nudæ meretrices impudicis ac obscænis gestibus se in conspectum populi dedecrunt; quum contra ea illud, quod in mensem Maium incidisset, festum venationi caprearum ac leporum in circo areæ Grimanae destinatum fuerit. Sed decepit se vir, alias doctissimus. OVIDIVS enim festum & meretricum & caprearum non distinguit; nec discrimen locorum, quod iste sibi finxit, innuit. Adhæc ii, qui veteris Romæ rudera perquisierunt, vestigia circi huius in ipso patricio vico conspici, referunt, ut ex FVLVIO obseruat memoratus BORRICHIVS *ant. urb. Rom. facie. cap. VII. §. 4. & 5.*

DE BONÆ DEÆ SACRO.

BONÆ deæ sacrum calendis Maii fiebat, ob dedicatum eodem die in Auentino monte templum: OVIDIVS *fast. lib. V. v. 155.* Antiquissima hæc regina fuit, Fauna etiam & Fatua adpellata, quam matronæ & vestales virgines in pontificis, consulis, vel prætoris domo ita colebant, ut nefas & summum piaculum esset, vllum masculinum hominem per eos dies intra ædes illas versari. Vide PLVTARCHVM *in Cesare* p. 711. & *Cicerone* p. 870. ac ipsum CICERONEM *pro Milonæ cap. V.* & *harusp. resp. cap. XVII.*

DE VERE SACRO.

§. I.

FESTIS diebus possumus etiam adicere *ver sacrum*, quo quidem victimæ significabantur; a tempore autem nomen suum habebat. Magnis in periculis vouebant Romani, quæcumque proximo vere nata essent animalia, immolaturos, ut FESTVS POMPEIVS descripsit. LIVIVS aliquoties meminit. *Lib. XXII. cap. 9: pontifex maximus populum consulendum de vere sacro censuit, iniussu populi voueri non posse.* Et *lib. XXXIII. cap. 44: consules ver sacrum ex pontificum iussu fecere.* Clarius idem rem exprimit *lib. XXXIV. cap. 44: ver sacrum factum erat priori anno: id quum pontifex non esse recte factum collegio renuntiasset, de integro facien-*

eiendum arbitrato pontificum consueverunt. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter calend. Mart. & pridie calend. Maias.

§. II.

An etiam homines, intra hos menses nati, ad ver sacrum pertinuerint, disquirebatur. LIVIUS videtur negare, pecus nominans ex pontificum decreto, non homines: POMPEIUS autem FESTVS in voce Mamertini exemplo & oraculi auctoritate adfirmat, quod non quidem immolati fuerint pueri, sed quod, quum adoleuissent, patria decedere, iussi sint. Sed semper, aut sæpius id factum esse, probabile haud est.

CAP. XXII.

DE LVDIS SECVLARIBVS. x)

§. I.

FESTI dies erant quouis reuoluto seculo celebrati. Non autem certum, centesimo quouis anno actos hos ludos esse, quia de numero annorum seculi disceptatur, & vulgo centum anni conficiunt seculum: alii centum quinque, alii centum decem ad hos ludos requisuerunt, de quo

I 4. ex

x) Ludi seculares in honorem Apollinis & Dianæ præcipue per tres dies & noctes continuas ita instituti sunt, vt in omnibus theatris ludi, in templis vero sacrificia exhiberentur. Fiebat hoc ad conseruandam incolumitatem imperii, & ad fauorem deorum toti populo conciliandum. In Apollinis Palatini templo die Festo tertio viginti septem pueri nobiles & totidem virgines carmen seculare canere debebant.

ex CENSORINO disputamus in *oratione V.* programmatibus nostris subiecta, p. 593. seq.

§. II.

Originem descripsit ZOSIMVS *lib. II.* ineunte. Ritus & ceremonias eiusdem *libri cap. V.* ubi in primis præparatio lustrationis est descripta. y) Addi potest HORATII *carmen seculare* & SVETONIVS *vit. Aug. cap. XXXI.* item *Claud. cap. XXI. Domit. cap. IV. z)*

SECT.

y) De his ludis secularibus ex veteribus exposuerunt : FESTVS voce *ludi seculares*: VALERIVS MAXIMVS *lib. II. cap. 4.* CENSORINVS *de die natali cap. XVII.* AVGVSTINVS *lib. III. de ciuit. dei cap. 18.* ex recentioribus vero ANGELVS POLITIANVS *miscell. cap. LVIII.* ONVPHR. PANVINIVS *lib. de secularibus ludis*, qui non solum separatim prædiit, sed etiam *tom. I. miscellaneorum GAUDENTII ROBERTI & tom. XI. thesaur. ant. Rom. Græuii* denuo in lucem editus est: PETR. TAFFINVS *lib. de anno seculari & ludis secularibus Romanor.* IVSTVS RYCKIVS *syntagm. de anno seculari, iubilæo & annis sollempnibus diuersarum nationum*: IO. ADOLPH. TURRETINVS *questionibus academicis de ludis secularibus*: cel. IO. MATTH. GESNERVS *comment. de opinatis secularium ludorum notis in nummis Rom. gentium*: interpretes ad *Catulli poem. XXXV.* & ad *Horatii carmen seculare, lib. I. od. 21. lib. IV. od. 6.* FLORENTIVM DE BRVIN, OLDERMANNVM aliosque, qui de his ludis secularibus scripserunt, silens prætereo.

z) Eiusmodi ferias complures habuit vetus Roma, quibus diis suis debitum exhibere voluit cultum. Præter eas, a nostro auctore recitatas, memoranda sunt:

I. *ex festis diebus deorum consentium*: *vinalia*, quorum alia IX. cal. Maii; alii vero XIV. cal. Septembr. cele-

celebrabantur, ita, vt illa Veneri, hæc vero Ioui sacra fuerint, quamuis & veteres duos hos festos dies inter se confunderent: *feriæ Iunonis*, cui vt omnes calendæ; ita calendæ Februarii *Sospitæ*: Iunii *Monetæ*: Iulii *Caprotinæ* dedicatæ erant. Diana idibus Augusti a venatoribus: Mercurius idibus Maii: Mars calendis Martii ac Iunii itidemque idib. Octobr. colebantur, vt *equiniorum*, in eiusdem numinis honorem III. cal. & idib. Martii institutorum, haud mentionem faciam. Veneri calendæ Aprilis; Nepruno vero præter X. diem cal. August. & *consualia*, calendæ Septembris; Vestæ autem idus Iunii sacra erant. Plures eiusmodi ferias silentio transmittito.

II. *ex festis diebus deorum selectorum* obseruanda præcipue sunt: *agonalia*, quæ pariter ac calendæ Ianuariæ Iano sacra erant: *feralia*, quæ IX. cal. Martii in Plutonis deorumque inferorum honorem ita instituta sunt, vt mortuis parentarent, eorum vero manes placarent, & ad sepulera, in pauperum vsum, epulas, *silicernium* dictas, deferrent: *opiconsua*, quæ Vestæ præscæ consecrata, a bonæ autem deæ sacris, supra ab auctore memoratis, diuersa fuerunt; a quibus & *opalia*, d. IV. cal. Ianuarii celebrata, distingui debent.

III. *ex festis deorum indigetum* in censum veniunt: *festum Herculis*, a Romulo iam institutum: *Castoris & Pollucis*, d. VI. cal. Februarii: *Aesculapii*, calendis Ianuarii: *Quirini*, d. XIII. cal. Martii: *Portumni*, mense Augusto celebratum. De reliquis taceo.

IV. *ex feriis virtutum*, vt festi dies *Fortunæ*, quos calendaria vetusta ad VIII. cal. Iunii: ad VIII. cal. Iulii: VIII. id. Iunii & ad calendas Decembris referunt. *Victoriæ*, cal. Nouembris: *Paci*, III. cal. Februar. *Concordiæ*, d. XVII. cal. Februarii, & *Menti*, VI. id. Iunii sacra facta sunt.

V. *ex festis diebus rusticorum*, præter *lupercalia*, *faunalia* & *terminalia*, supra exposita, notanda sunt: *robigalia*, quibus deo Robigo ouem canisque exta

cum thure & vino sacrificabant: *fornacalia*, farris torrendi gratia a Numa instituta, aliaque.

VI. *ad festos dies deorum*, qui variis actionibus hominum præerant, ac alias ferias reliquorum numinum & nympharum pertinent: *angeronalia*, *volturnalia*, *matralia*, *furinalia*, festi dies dearum *Carnæ* & *Bellone*: *lararia*, *compitalia*, *lemuralia*, *carmentalia*, sacra *Annæ perennæ* aliaque. His & eæ adiungendæ sunt feriæ, quæ publicæ quidem fuerunt; attamen in deorum memoriam haud institutæ, vt *charistia*, quibus cognati conueniebant & mutua dona dabant, & quæ a *charistis*, gratiarum peruigilio, distincta erant. Sic & *hilaria*, d. VIII. cal. Aprilis: *fontinalia*, d. III. id. Octobr. *lucaria*, d. XIV. cal. Augusti: *populifugia*, d. III. non. Iul. *fugalia*, *armilustria*, multaque alia huius generis in vlu fuerunt: conf. BVRC. GOTTE. STRVVIVM *synt. ant. Rom. cap. IX. p. 437.*

VII. *ex festis diebus imperatorum* multæ etiam feriæ commemorari possent; quas vero silentio breuitatis causâ prætereo. Adeo enim processit adulatio, imperatoribus facta, vt tanta feriarum multitudo non sufficeret, quin & imperatoribus singularia sacra decernerentur, atque in calendariis ii dies adnotarentur, quibus lucem primam adspexerant, imperium & alia officia, ciuilia ac sacra, acceperant, & quibus illustre factum, in bello præsertim, præstiterant. Hoc festos dies adeo auxit, vt imperatores ipsi, nominatim CLAVDIVS, NERO, VESPASIANVS & ANTONINVS philosophus de diminuendis & in breuiorem summam contrahendis feriis cogitare debuerint, quemadmodum ex DIONE CASSIO *lib. LX. p. 676.* TACITO *lib. IV. hist. cap. 40.* & CAPITOLINO *vit. Anton. philosophi cap. X. tom. II. script. hist. August. p. 330.* intelligi potest.

VIII. *ex festis diebus priuatis* memoranda sunt: I) *sacra gentilitia*, a quibuslibet familiis celebrata, quemadmodum sacrificia & sollemnes feriæ gentis Fabiæ,

biæ, Claudiæ, Appiæ, Aemiliæ, Iuliæ & Corneliæ testantur. Necessè erat, vt caput familiæ in istis sacris adesset, quod ex PLVTARCHO vit. *Fabii* p. 118. & LIVIO lib. XLIII. cap. II. constat. Videantur: CAROL. SIGONIVS de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 8. p. 116. IAC. GÜTHERIVS de vet. iur. pontif. lib. II. cap. 5. p. 82. PETR. BURMANNVS de vestigal. cap. XI. p. 164. IVSTINIANVS THOELDENIVS comm. de sacris Romanorum gentilitiis, aliique plures: II) dies funerum atque expiationum, qui, vt ex MACROBIO lib. I. saturnial. cap. 16. patet, feriis priuatis adnumerabantur: III) natales dies. Non solum enim deorum, vrbium, imperatorum, aliorumque illustrium virorum dies, quibus in lucem editi erant, summa festiuitate colebantur; sed etiam priuati natalitia celebrare solebant, iisque partim genis sacrificabant, partim conuiuia magnis sumptibus instituebant; vt hæc IOACH. HILDEBRANDVS de natalitiis vet. sacris & profanis: IO. MEVRSIVS de puerperio veteri cap. VII. HENR. LINDENBROGIUS not. ad Censorinum de die natal. MARTINVS DE ROA lib. de natalium apud veteres sollempnitate: GVIL. STVCKIVS lib. I. antiquit. conuinal. cap. 16. HENR. DODWELLVS prælect. Cambden. p. 153. seq. interpretes ad Ouidium tom. III. oper. p. 29. ed. BURMANNI, & ad Ciceronis orationes tom. VI. p. 404. ed. GRÆVII: IAC. GÜTHERIVS de vet. iur. pontif. lib. III. cap. 16. GEORG. SIGISM. GREENIVS commentat. de antiquitat. sollempnium natalitiorum ex sacrarum litterarum monumentis, aliique plures apud SAM. PITISCVM lex. ant. Rom. tom. II. p. 619. & IO. ALB. FABRICIVM bibliograph. antiquar. cap. XX. p. 607. vberius exponunt. RHODII, CLAUDERI, WENDII ac reliquorum singulares de hoc argumento dissertationes non commemoro.

SECT. IV.

DE RITIBVS AC CEREMO-
NIIS SACRIS. a)

CAP. I.

DE ALBIS ET NIGRIS VICTIMIS.

§. I.

ALBÆ victimæ diis superis, nigræ inferis macta-
bantur. SILIVS *Italicus lib. IV. v. 548:*

*patulis Clitumnus in aruis
Candentes gelido perfundit flumine tauros.*

Sci-

a) Omnia, quæ ad veterum Romanorum rem sacram ac totam religionem pertinent, commode ad quinque capita reduci possunt. Primum enim de diis ipsis, quos coluerunt: deinde de iis, per quos cultum numinibus præstiterunt; siue de sacerdotibus: tum de tempore, quando eos venerati sunt; siue de feriis sollempnibusque festis diebus: porro de modo ipsius cultus diuini: ac denique de loco, vbi sacra peracta sunt, tradi potest. Tres priores tractationis huius partes expositæ sunt: quum vero in tertia nimis strictim ac breuiter auctor noster versatus est, ac reliquas plane omisit, omnia necessaria pro instituto nostro suppleri debent. Memorandæ igitur sunt:

I. *ceremoniæ, ante ipsum cultum diuinum* a Romanis obseruatæ: vbi potissimum requirebatur, vt quum omnes profani, scelere aut alio insigniori facinore polluti, a sacris arcerentur, ii, qui numinibus cultum præstare volebant, non solum summæ castitati sese traderent, sed etiam puri & ab omni macula longe remoti accederent. Quapropter necesse erat, vt caput,

manus & pedes, immo totum corpus ac vestes, aqua

viva